

Први масовни злочини усташа над Србима у Босанској Дубици 1941. године

Мирко Димић

Кустос; ЈУ СП Доња Градина;
mirkodimic@jusp-donjagradina.org

Прегледни научни рад

УДК 343.819.5: 341.322.5(=163.41)“1941“

DOI 10.7251/TOP2208064D

Апстракт: Почетак прогона и страдања српског становништва од стране Независне Државе Хрватске и усташа у Котару Босанска Дубица 1941. године имао је сљедећи редослијед: преузимање власти, принудни рад, хапшења, пљачка имовине, појединачни и масовни злочини. Овакав однос нових усташких власти према српском становништву довело је до општег устанка. Оружана борба српског народа имала је за посљедицу још масовније злочине и прогоне који су трајали све до краја рата 1945. године. Рад има за циљ да прикаже прва масовна хапшења и злочине од априла до половине августа 1941. године на подручју Котара Босанска Дубица.

Кључне ријечи: Срби; усташе; убијање; злочин; Босанска Дубица; народ

У Априлском рату 1941. године Краљевина Југославија је поражена од стране Њемачке и њених савезника. Само мјесто Босанска Дубица¹ заузето је без јачег отпора. Дубички парох Славко Вујасиновић у својим мемоарима је оставио писани траг о уласку њемачке војске у Дубицу. Њемачка војска је 13. априла 1941. године прешла преко дрвеног моста који је спајао двије Дубице.² Прота Славко је био присутан као вјерски представник Срба који су у 12 часова дочекали њемачке војнике, на иницијативу предсједника градске општине Авидбега Церића. Први захтјев од стране њемачке војне власти био је да се преда оружје у зграду општине. Владао је ред и мир, како је запи-

¹ Данашњи назив је Козарска Дубица, званични назив за општину Козарска Дубица 1941. године био је Котар Босанска Дубица (напомена аутора).

² Дубички парох мисли на двије сусједне Дубице, Босанску Дубицу и Хрватску Дубицу (н. а.).

сао прота Славко Вујасиновић.³ Након тога је формирана усташка власт у Босанској Дубици, 13/14. априла 1941. године. Какве је намјере имала новонастала Независна Држава Хрватска према Србима свједоче многи говори, натписи, новински чланци и, на крају, закони државе.

Прије доласка њемачке војске срески начелник Милош Урошевић је побјегао у Србију, а након њега и његов помоћник Гојко Гужина. Био је то кратки период без локалне власти на подручју Котара Босанска Дубица. То су искористили припадници усташког покрета, који је постао власт, и формирали усташки логор за подручје котара. Чинили су га усташе Иван Варовић, Сулејманбег Церић и Јосип Мажар. Први усташки логорник у Дубици био је Петар Мажар.⁴ Усташки логор у Дубици у почетку је чинило око 50 усташа, махом локалних становника. Многи од њих су се истакли у убиствима, мучењу, прогону и пљачки српског становништва.

Босанска Дубица је припадала Жупи Ливац – Запоље са сједиштем у Новој Градишци, а за првог предсједника котара изабран је Анте Сељан, родом из Дувна (Томиславград). Прва масовна убиства позната су како хронолошки тако и поименично за многе жртве.

Усташки злочини над Србима десили су се плански. Примјери су за то масовна убиства на Кордуну, Банији, Босанској Крајини.⁵ Само у склопу тих злочина могу се посматрати и злочини почињени у Бос. Дубици крајем јула и почетком августа 1941. године.

По процјени историчара Марка Јанковића, 1941. године у Котару Босанска Дубица живјело је око 41.000 хиљада становника.⁶ Удио српског становништва био је преко 30.000 становника. У извјештају усташког логора за Босанску Дубицу, у котару је живјело преко 30.000 православних Срба, док је муслимана, са мањим удјелом Хрвата католика, био 4.000 хиљаде.⁷ Усташка пропаганда о српским устанцима, убиствима и дјеловању против нове државе били су осно-

³ Славко Вујасиновић, *Срби као њицице - мемоари*, приредио Симо Брдар, Бања Лука 1994, 18.

⁴ Марко Јанковић, *Дубички 20. вијек*, Бања Лука 2018, 37.

⁵ Ђуро Аралица, *Усташки њокољи Срба у њинској цркви*, друго издање, Музеј жртава геноцида, Београд 2011, 47-75.

⁶ М. Јанковић, *н.г.*, 84.

⁷ Меморијални музеј на Мраковици, стална поставка, *Извјештај усташки логор за Босанску Дубицу број 162/1941, 21. јул 1941.*

ви пропаганде у почетку масовних злочина над српским становништвом у Независној Држави Хрватској.

У Записнику Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача од 13. јула 1946. године више свједока свједочи о првим масовним усташким злочинима крајем јула и почетком августа 1941. године над Србима Козарске Дубице.

Увидом у записник можемо закључити да су се злочини десили плански и организовано. Април и мај 1941. године прошли су у формирању усташке власти, пљачки и малтретирању становника српске националности, као и присилном раду. Сви мушкарци 10–40 година били су позвани на принудан рад обнове путева. Ови усташки поступци изазвали су незадовољство у народу, што су они и предосјетили и почели са првим хапшењима.⁸

У вечерњим часовима 10. јула 1941. године ухапшени су свештеници Српске православне цркве, укупно седам, са породицама. Потом су интернирани у логор у Славонски Пожегу. Након седам дана у поменутом логору, на интервенцију њемачких власти, пребачени су у Србију 4. августа 1941. године. Ухапшени свештеници били су: Славко Вујасиновић, Благоја Шиљековић, Милан Лабус, Данило Ђуђун, Јован Кукавчић, Ђуро Шарац, монах Дамаскин. Свештеник Драго Павић успио је побјећи усташама, да би и сам нешто касније побјегао у Србију. Сва црквена имовина је конфискована.⁹

У јулу 1941. године ухапшена је група од 108 Срба и транспортована у правцу Глине 24. јула 1941. године. Број од 108 ухапшених остао је упамћен на основу списка који је саставио усташа и први предсједник котара Анте Сељан. Према записнику Земаљске комисије¹⁰ познато је и неколико имена одведених: Милан Лончар, Љубо Марић, Милан Марић, Свето Марић, Милан Добрић, Андрија

⁸ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55883. Свједоци Мујага Шерић, Сулејман Ђоралић, Шукрија Долић, Ђорђе Вујасиновић и Ђелам Ахмед, Записник од 13. јула 1946. године.

⁹ С. Вујасиновић, *н.г.*, 20.

¹⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55883. Свједоци Мујага Шерић, Сулејман Ђоралић, Шукрија Долић, Ђорђе Вујасиновић и Ђелам Ахмед, Записник од 13. јула 1946. године.

Тркуља и Душан Благојевић. Поред појединих жртава наводи се читав низ имена усташа одговорних за овај транспорт. На основу овог можемо закључити да је свједоцима јако добро познато ово хапшење, као и имена самих судионика. Поименични судионици и одговорна лица за овај злочин по изјавама свједока из записника су: усташки логорник Ивица Варовић, родом из Бугојна, Сулејман бег Церић из Бос. Дубице, Јосип Мажар из Бос. Дубице, Петар Мажар из Бос. Дубице, Маријана Марић из Госпића, Адам Церић из Бос. Дубице, Крешо Мишковић из Бос. Дубице, Идриз Бејатовић из Бос. Дубице, Едуард Волман, римокатолички свештеник у Бос. Дубици, родом из Граца.¹¹

За 108 поименично пописаних жртава утврђен је идентитет и у литератури се воде као убијени у глинској цркви или у мјесту Глина 2. августа 1941. године.¹² Исто тако, постоји литература која негира убиство 108 Дубичана у глинској цркви.¹³ Аралица тврди да нико из Босанске Дубице није убијен у Богородичиној цркви у Глини. Позива на рад Бранка Бокана о страдању Срба у Босанској Крајини 1941. године као и на владика Атанасија Јефтића. Радови двојице поменутих су уопштени и нису засновани да дубљем истраживању првих злочина на простору Босанске Дубице већ се набрајају у склопу бројних усташких злочина лjeta 1941. године над српским становништвом. Још један аутор који помиње масовне злочине над Србима у Босанској Дубици првих мјесеци НДХ је др Здравко Антонић. Он је приредио Документа о геноциду над Србима од априла до августа 1941. године. За Босанску Дубицу у јулу 1941. године пише да је ухапшено око 200 Срба, од којих је 100 убијено одмах у Дубици, док је других 100 упућено у концентрационе логоре, гдје су потом ликвидирани.¹⁴ Ова три истраживања могу да се користе као основа за даље истраживање, никако за коначну анализу. Одбацујемо тврдњу Ђуре Аралице, јер аутору нису били доступни релевантнији извори, попут Земаљске комисије.

¹¹ Исто.

¹² Милка Љубичић, Милан Буџац, *Покољ Срба у Глинској православној цркви*, Глина 1995, 58-60; Симо Брдар, *Црни ујлеињак*, Бања Лука - Козарска Дубица 1997, 18-21.

¹³ Ђ. Аралица, *н.д.*, 241.

¹⁴ *Документи о геноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа 1941. године*, приредио др Здравко Антонић, Бања Лука - Српско Сарајево 2001, 130.

Аралица у својој књизи хронолошки пише о масовним усташким злочинима према српском становништву на подручју Кордуна, јула 1941. године. Злочини су се десили у периоду од 24. јула до 8. августа 1941. године, док се злочин у глинској цркви догодио 29/30. јула и 4. августа 1941. године,¹⁵ иако наводи и могућност још којег покоља у цркви.¹⁶ Веома документовано и са више извора говори о намјери власти у НДХ на који начин да се ријешу српско питање на подручју Кордуна, што је у коначници био и образац и за друга мјеста махом насељена српским становништвом.¹⁷

Треба напоменути да је у склопу спомен-обилежја у Глини било уписано свих 108 имена жртава из Дубице. Поименичан број убијених наводимо у раду. У монографији Душана Самарције¹⁸ за већину убијених са списка као мјесто страдања наводи се Босанска Дубица, 1941. године. Поименичан списак убијених Дубичана у цркви Рођења Пресвете Богородице у Глини:¹⁹

1. Алавук (Илија) Перо, 1895, село Верија
2. Бакић (Јово) Раде, 1909, из села Новоселци
3. Батић (Марко) Мијајло, 1890, из села Драксенић
4. Башић (Јефто) Јово, 1870, из села Новоселци
5. Бижић (Симо) Дмитар, 1900, из села Вриоци
6. Бижић (Симо) Никола, 1893, из села Вриоци
7. Бижић (Илија) Станко, 1904, из села Вриоци
8. Благојевић Душан, 1900, из Дубице
9. Бошчанин (Миле) Дмитар, 1902, из села Суваја

¹⁵ Ћ. Аралица, *н.г.*, 220.

¹⁶ Исто, 130-131.

¹⁷ Исто, 47-150.

¹⁸ Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, по селима село Агинци стр. 275, Драксенић стр. 350, Фурде стр. 366, Хаџибаир стр. 383, Комленац стр. 407, Новоселци стр. 479, Парнице стр. 484, Скључани стр. 505, Суваја стр. 518, стр. 563 Босанска Дубица.

¹⁹ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55883. Свјedoци Мујага Шерић, Сулејман Ђоралић, Шукрија Долић, Ђорђе Вујасиновић и Ђелам Ахмед, Записник од 13. јула 1946. године; Милка Љубичић Милан Буњац, *Покољ Срба у њинској православној цркви*, Глина 1995, 58-60; Симо Брдар, *Црни уљешњак*, Бања Лука - Козарска Дубица 1997, 18-21.

10. Вејиновић Душан, 1906, из села Парнице
11. Вукмировић Ђорђе, 1890, из Дубице
12. Грбић (Давид) Гњатија, 1894, из села Вриоци
13. Грбић (Тривун) Илија, 1896, из села Комленац
14. Грбић (Гњатија) Миле, 1922, из села Вриоци
15. Делић (Стево) Миладин, 1910, из села Хаџибаир
16. Делић (Исо) Милан, 1888, из села Хаџибаир
17. Делић (Никола) Милош, 1920, из села Хаџибаир
18. Делић (Павле) Никола, 1880, из села Хаџибаир
19. Добрић (Милош) Владо, 1920, из села Скључани
20. Добрић (Симо) Милош, 1896, из села Скључани
21. Дозет (Петар) Божо, 1908, из села Новоселци
22. Дрвеница (Стана) Стојан, 1923, из села Фурде
23. Дрљача Бранко, 1910, из Дубице
24. Заклан (Тривун) Ђуро, 1893, из села Вриоци
25. Затезало (Ђуро) Душан, 1933, из села Вриоци
26. Затезало (Дмитар) Ђуро, 1910, из села Вриоци
27. Затезало (Ђуро) Милутин, 1930, из села Вриоци
28. Јањуз (Милан) Богољуб, 1924, из села Скључани
29. Јањуз (Михајло) Драгутин, 1915, из села Скључани
30. Јањуз (Јефто) Миле, 1900, из села Скључани
31. Јањуз (Миле) Мирко, 1910, из села Скључани
32. Јањуз (Марко) Славко, 1909, из села Скључани
33. Јовановић Јово, 1900, из Дубице
34. Калембер (Проко) Раде, 1891, из села Новоселци
35. Калембер (Раде) Душан, 1910, из села Новоселци
36. Калечевић Давид, 1889, из Дубице
37. Касабашић Стојан, 1908, из Дубице
38. Касаловић Стојан, 1890, из Дубице
39. Кос Павле, 1910, из села Новоселци
40. Косановић (Саво) Дмитар, 1883, из села Вриоци
41. Костић (Симо) Милош, 1920, из села Хаџибаир
42. Костић (Симо) Рајко, 1910, из села Хаџибаир
43. Кривда (Лука) Душан, 1909, из села Новоселци
44. Кривда (Гавро) Миле, 1876, из села Новоселци
45. Лончар Милан, 1923, из села Драксенић
46. Марић (Милан) Војислав, 1915, из села Скључани
47. Марић (Милан) Љубомир, 1909, из села Скључани
48. Марић Милан, 1917, из села Скључани

49. Марић (Милан) Радомир, 1928, из села Скључани
50. Марић (Милан) Светко, 1913, из села Скључани
51. Марић Стево, 1926, из села Скључани
52. Милиновић (Марко) Дмитар, 1923, из села Вриоци
53. Милиновић (Михајло) Миле, 1901, из села Вриоци
54. Мирић (Буде) Владо, 1912, из села Вриоци
55. Мирић (Дане) Војин, 1915, из села Вриоци
56. Мирић (Васо) Дане, 1898, из села Вриоци
57. Мирић (Милош) Драган, 1915, из села Вриоци
58. Мирић (Петар) Јово, 1898, из села Вриоци
59. Мирић (Дане) Милинко, 1923, из села Вриоци
60. Момчиловић Миле, 1885, из Дубице
61. Мршић (Лука) Ђуро, 1900, из села Драксенић
62. Орлић (Милан) Томо, 1885, из села Новоселци
63. Пекић (Урош) Коста, 1919, из села Агинци
64. Пекић (Остоја) Урош, 1896, из села Агинци
65. Пећанац (Симо) Душан, 1892, из села Хаџибаир
66. Пузигаћа (Никола) Бошко, 1911, из Дубице
67. Радека (Милан) Коста 1915. из села Хаџибаир
68. Радека (Милан) Славко, 1921, из села Хаџибаир
69. Радмановић Станко, 1900, из Дубице
70. Рапајић/Рапаић (Перо) Божо, 1891, из села Вриоци
71. Рапајић/Рапаић (Перо) Никола, 1897, из села Вриоци
72. Ручнов (Лазо) Милош, 1912, из села Вриоци
73. Ручнов (Петар) Пане, 1880, из села Вриоци
74. Слијепчевић Божо, 1925, из Дубице
75. Слијепчевић (Никола) Јово, 1903, из села Суваја
76. Слијепчевић Никола, 1927, из Дубице
77. Слијепчевић Срето, 1930, из Дубице
78. Стојнић (Јово) Драгоја, 1925, из села Фурде
79. Стојнић Драгољуб, 1880, из села Фурде
80. Стојнић (Чедо) Ђуро, 1895, из села Фурде
81. Стојнић (Миле) Мирко, 1918, из села Фурде
82. Стојнић (Никола) Остоја, 1915, из села Фурде
83. Стојнић (Јован) Раде, 1880, из села Фурде
84. Столић (Мићо) Мирко, 1926, из села Агинци
85. Тривић (Миле) Мирко, 1914, из села Вриоци
86. Тркуља (Јово) Драгољуб, 1923, из села Хаџибаир
87. Тркуља (Симо) Јандре, 1901, из села Хаџибаир

88. Тркуља (Симо) Јово, 1911, из села Хаџибаир
89. Тркуља (Ристо) Остоја, 1888, из села Хаџибаир
90. Тркуља (Јово) Раде, 1927, из села Хаџибаир
91. Тркуља (Ристо) Стојан, 1910, из села Хаџибаир
92. Ђурчија (Владо) Милорад, 1920, из села Агинци
93. Челица (Никола) Бранко, 1913, из села Новоселци
94. Челица (Раде) Васо, 1921, из села Новоселци
95. Челица (Раде) Глишо, 1926, из села Новоселци
96. Челица (Перо) Душан, 1926, из села Новоселци
97. Челица (Божо) Илија, 1910, из села Новоселци
98. Челица (Васо) Јован, 1887, из села Новоселци
99. Челица (Ристо) Миле, 1908, из села Новоселци
100. Челица (Ђуро) Милинко, 1920, из села Новоселци
101. Челица (Божо) Милорад, 1908, из села Новоселци
102. Челица (Тешо) Мирко, 1913, из села Новоселци
103. Челица (Миле) Мићо, 1886, из села Новоселци
104. Челица (Васо) Перо, 1890, из села Новоселци
105. Челица (Перо) Раде, 1922, из села Новоселци
106. Шаркан (Симо) Драгутин, 1900, из села Комленац
107. Шаркан (Миле) Мирко, 1906, из села Комленац
108. Шкара (Анте) Богдан, 1875, из села Суваја.

Услиједила су нова хапшења, о чему нам свједочи други записник, у којем се поименично набраја 35 имена Дубичана који су ухапшени 26. јула 1941. године. Међу усташама који су учествовали у хапшењу наводе се Иво Ходак из села Бјелајци, Марко Вуковић из села Влашковци, Марко Сабљак из села Влашковци, Миле Сабљак из села Влашковци, Миле Вуковић из села Парнице²⁰ Поједини са списка наводе се као жртве убијене у Глини иако су присутна неслагања у појединим годинама рођења жртава.

Потом, 27. јула убијен је Боро Кењало, од стране усташе Мате Рукавине на Латићевом брду. Сљедећег дана убијени су Тина Вукмировић и син Милан Вукмировић, док је супруг Ђорђе Вукмировић од-

²⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55888, Свјedoци Радуловић Јела, Љубан Башић, Душан Ђурић, Ђурић Јела, Милка Бановић и Радосава Миланковић, Записник од 21. јула 1946. године.

веден у Глину, одакле се није вратио. Истог дана је убијен и Дане Мирић.²¹

У селу Агинци 30. јула убијено је 12 лица српске националности: Урош Мирић (30), Душан Мирић (37), Мирко Мирић (45), Риста Кондић (54), Стојан Пекић (28), Иван Маџар (50), Љубан Пећанац (24), Миле Русић (44), Богољуб Русић (25), Мирко Русић (19), Риста Драгичевић (65) и Илија Шекеровић (35). Међу усташама у групи која је убила поменуте жртве били су Перо Лукетић, Вид Кризманић из села Бјелајци, Павле Маџар из Парница, Иво Кризман из Бјелајаца, Јосо Кризманић из Бјелајаца, Перо Сабљак из Парница и Шимун Лукетић из Бјелајаца.²²

Ови злочини довели су до устанка који је почео 29/30. јула 1941. Устанак је био неплански и стихијски. Нападнута је усташка жандармеријска станица у селу Кнежица. Устаници су након тога кренули и на саму Дубицу. У почетку је устанак био слабо организован. Устаници су у борбе ишли са пољопривредним алаткама, војне униформе су биле ријеткост.²³ Крајем јула дошло је само до наставка једног нормалног процеса на овом простору, оружане борбе. Међутим, данас постоје аутори који селективно и неистинито пишу о самом почетку устанка без довољно познавања једне локалне историје. Примјер за то је књига канадског историчара Макса Берхолца²⁴ који помиње почетак устанка на подручју Бос. Дубице за потребе закључака у својој књизи. У поглављу 5, Изазов обуздавања, аутор помену-

²¹ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55883. Свјedoци Мујага Шерић, Сулејман Ђоралић, Шукрија Долић, Ђорђе Вујасиновић и Ђелам Ахмед, Записник од 13. јула 1946. године.

²² Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55888, Свјedoци Радуловић Јела, Љубан Башић, Душан Ђурић, Ђурић Јела, Милка Бановић и Радосава Миланковић, Записник од 21. јула 1946. године.

²³ Треба напоменути да је Козарска Дубица позната по честим ратовима, устаницима и бунама као што су: Дубички рат (1787), Јанчићева буна (1809), Прва (1858) и Друга Пецијина буна (1875), Први свјетски рат (1914), а има и већи број солунских добровољаца. Носиоци ових устанака увијек су биле српске сељачке масе, само су поводи и вријеме били други (н.а.).

²⁴ Max Bergholz, *Nasilje kao generativna sila, Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, Sarajevo - Zagreb 2018.

те књиге наводи како су команданти устаника успјели спријечити колону устаника од око 1.000 људи наоружаних пољопривредним алаткама да уђу у град и да изврше покољ Хрвата и муслимана.²⁵ Он за ову тврдњу користи свједочанство Бошка Шиљековића,²⁶ у којем Шиљековић наводи да је партијско руководство донијело одлуку да застави колону устаника да не би дошло до масовних убиства²⁷. Бошко Шиљековић²⁸ је о овоме изнио неистину. Устанак је избио сти-хијски док су комунисти били на састанку и договарали о начину пружања отпора. Што се тиче обуздавања, устаници су поражени на прилазу Дубици, гдје су у селу Агинци, тачније брду Крушковац, формирали фронт.²⁹

Тих дана настављено је са хапшењем Срба који нису учествовали у устанку, њих око 40 је спроведено у дубички затвор. Усташке акције у околним селима Агинци, Новоселци, Влашковци, Вриоци, Шпиља, пратиле су спаљивање српске имовине, убиства и пљачке.³⁰

²⁵ Isto, 191.

²⁶ Isto, у књизи се налази на страни 202.

²⁷ Isto, 202.

²⁸ Један од организатора устанка на подручју Босанске Дубице. Отац му је био православни свештеник Благоја Шиљековић, парох у селу Међувође. Овде треба имати на уму послеријатну каријеру Бошка Шиљековића који је обављао низ значајних функција. У многим публикацијама, поготово везано за устанак на Козари, објавио је своје радове и тиме додавао својој биографији већу важност него што је она била у периоду борбе 1941-1945. године. Током борби на планини Козари јуна-јула 1942. године Бошко није био присутан на терену Козаре и није имао никакву битну улогу током борби (н.а.).

²⁹ М. Јанковић, *н.г.*, 42-43. И у послеријатној комунистичкој историографији добро је познат почетак устанка који потврђује ауторову тврдњу. Dr Dušan Lukač, *Ustanak u Bosanskoj krajini*, Beograd 1967, 123. Dragutin Čurguz, Milorad Vignjević, *Drugi krajiški Narodnooslobodilački partizanski (kozarski) odred „Mladen Stojanović“*, Prijedor 1982, 44. У извјештају хрватске војске напоручника Јосипа Томића детаљно се описују борбе са устаницима. Борбе су биле интензивне, приликом којих су усташе починиле злочине над српским становништвом које су затекли код својих кућа. Борбе су заустављене у селу Агинци, гдје је и формирана линија раздвајања. Vojnoistorijski institut, *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, Tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945, Beograd 1993, Izvještaj 3. satnije 3. pješačke pukovnije od 2. avgusta 1941. zapovjedništvu mjesta Bosanska Dubica o situaciji na tom terenu i zločinima ustaša nad pravoslavnim življem, 442.

Наредни злочин се догодио 3. августа када су убијени Ђоко Пећанац, Бошко Пећанац и Душан Пећанац.³¹ Осмог августа убијени су: Никола Лончар, два шурјака Николе Лончара, Душан Ракић, Радован Шкара, од стране усташе Ивана Варовића. Истог дана убијени су: Бакић Мијат, Граховац Јово, Остоја Јајчанин, Јово Делић, Стево Делић и Јово Бига.³² Убиство Николе Лончара и Остоје Јајчанина потврђује нам исказ покатоличеног Србина из Дубице, Новака Гргића, који још наводи и убиство Ђуке Ракић, Станише Ракић и Милана Шумоње. Новак не наводи конкретне датуме већ уопштено говори о првим масовним хапшењима и убиствима Срба од стране усташких власти у Босанској Дубици³³

Деветог августа, група од 188 Срба спроведена је у Хрватску Дубицу, у Цркву Свете Тројице, гдје су фотографисани два пута.³⁴ Момчило Ракић из Бос. Дубице био је у групи која је одведена у цркву. Усташе су поставиле један пушкомитраљез у цркву. Многи су се препали и почели су да плачу јер су мислили да ће их убити. Потом су их фотографисали, и издвојили групу старијих мушкараца са брковима за које су тврдили да су вође банди.³⁵ О транспорту заробљени-

³⁰ Vojnoistorijski institut, *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, Tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945, Beograd 1993, Izvještaj 3. satnije 3. pješačke pukovnije od 2. avgusta 1941. zapovjedništvu mjesta Bosanska Dubica o situaciji na tom terenu i zločinima ustaša nad pravoslavnim življem, 442.

³¹ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 55883. Свједоци Мујага Шерић, Сулејман Ђоралић, Шукрија Долић, Ђорђе Вујасиновић и Ђелам Ахмед, Записник од 13. јула 1946. године.

³² С. Брдар, *н.г.*, 16.

³³ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu, Zapisnici, Srez Bosanska Dubica, kutija 23, Zapisnik 34966. Свједочанство Гргић Новака, трговца из Босанске Дубице, пред градском комисијом у Загребу 17. новембра 1945. године.

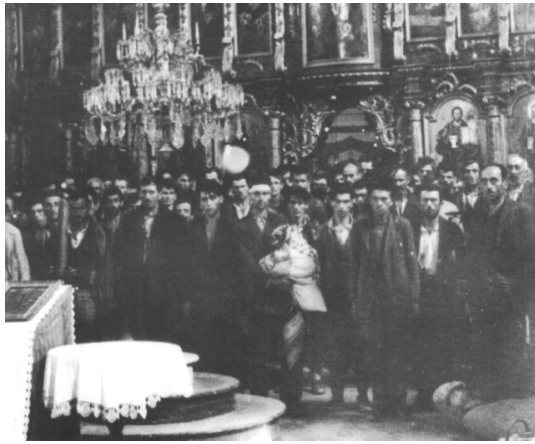
³⁴ Јован Мирковић, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, фото-монографија, Београд 2016. Храм Свете Тројице подигнут 1738. године, усташе су га запалиле 7. јула 1941. године, потом га прогласили неупотребљивим и наредили да се сруши. Коришћени су затвореници из Старе Градишке, 204.

³⁵ Момчило Ракић, „У усташком затвору у Босанској Дубици“, *Козара у народноослободилачком рату - записи и сјећања I*, Београд 1971, 151-157.

ка из затвора у Босанској Дубици у православну цркву у Хрватску Дубицу оставио је сјећање и Раде Бига из села Суваја. Он наводи датум 21. август 1941. године. На уласку у цркву дочекале су их усташе и неколико цивила који су их при уласку ударали сјекирама и кундацима од пушака и другим предметима. Том приликом су једни другим указивали помоћ. Наводи да је завио главу брата Милутина, може се препознати на фотографији. Дио затвореника послат је у Нову Градишку, међу њима је био и Раде Бига, а већину су убиле усташе. Били су присиљени да сруше православну цркву у Новој Градишци и синагогу, након чега је њих 15 послато кући у Бос. Дубицу.³⁶ Новак Гргић свједочи да је био у овој групи ухапшених Срба који су транспортовани у Нову Градишку. Прво су били смјештени у један подрум, у којем је недостајало кисеоника, те је дошло до масовног падања затвореника у несвијест а након тога су премјештени у сушницу за жито. Одатле су били присиљени да руше православну цркву у Новој Градишци. Након тога су пуштени, да би Новак завршио у Загребу због здравствених разлога и требало је да се врати у Нову Градишку након лијечења. Нашао је четири свједока у Загребу, прешао на римокатоличку вјеру, и до краја рата је остао у Загребу.³⁷

³⁶ Борко Арсенић, Ђуро Милиновић, *Пламен њод Козаром*, Сарајево 1969, 58-60.

³⁷ Архив Босне и Херцеговине, фонд Земалска комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача за Босну и Херцеговину, Зписници, Срез Босанска Дубица, кутија 23, Зписник 34966. Свједочанство Гргић Новака, трговца из Босанске Дубице, пред градском комисијом у Загребу 17. новембра 1945. године.

Фотографије³⁸ заробљених Срба са подручја Козарске Дубице,
Храм Свете Тројице у Хрватској Дубици

³⁸ Фотографије се у литератури наводе да су настале на више различитих мјеста, у Глини, у Босанској Дубици, а заправо су настале у већ поменутом храму. Постоје и више свједочанстава која наводе гдје су настале фотографије Момчила Ракића, Раде Биге. Храм Свете Тројице у Хрватској Дубици, лијево на фотографији. На фотографији се види и радња Јове Биуковића, Србина из Хрватске Слабиње, власника кречана у селу Баћин, које ће усташе претворити у логор у склопу Концентрационог логора Јасеновац, а сам Јово је убијен 1945. од стране усташа у поменутиим кречанама. Фотографије преузета из: Јован Мирковић, *Сјрадање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, фото-монографија, Београд 2016. 49.

Фотографија Хрватске Дубице³⁹

Половином августа, власти НДХ су покренуле прву војну акцију на устанике, у литератури познатију као Румлерова офанзива. Овим се и завршава први талас усташких злочина над српским становништвом на подручју Дубице и почели они који у стварности нису ни престали до краја рата 1945. године.

Закључак

Почетак прогона и први злочини на подручју Босанске Дубице 1941. године наговестили су шта се догађало током Другог свјетског рата на поменутом простору. Устанак против власти НДХ и усташа изазвао је њихов однос према српском становништву. Велик

³⁹ Димић, Мирко, *Козарска Дубица, мјесто злочина јеноцида над Србима у Независној Држави Хрватској 1941-1945*, Каталог изложбе, Јавна установа „Спомен-подручје Доња Градина“, 2018, 10.

број Срба из Дубице је у лето 1941. године транспортован и убијен у другим мјестима, а то се није могло десити без подршке власти. У овом раду приказан је почетак таквог односа на једном микроплану, а који се догађао на цијелој територији НДХ на којој су били насељени Срби.

Необјављени извори

- Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu.
- ЈУСП Доња Градина, Збирка фотографија

Објављени извори

- Vojnoistorijski institut, *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, Tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945, Beograd 1993.
- *Документи о јеноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа 1941. године*, приредио др Здравко Антонић, Бања Лука – Српско Сарајево 2001.
- Меморијални музеј на Мраковици, стална поставка,
- Јован Мирковић, *Спрагање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, фото-монографија, Београд 2016.

Литература

- Samardžija, Dušan D., *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984.
- Max Bergholz, *Nasilje kao generativna sila, Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, Sarajevo Zagreb 2018.
- Dragutin Čurguz, Milorad Vignjević, *Drugi krajiški Narodnooslobodilački partizanski (kozarski) odred „Mladen Stojanović“*, Prijedor 1982.
- Славко Вујасиновић, *Срби као птице - мемоари*, приредио Симо Брдар, Бања Лука 1994.
- Марко Јанковић, *Дубички 20. вијек*, Бања Лука 2018.

- *Козара у народноослободилачком рату - записи и сјећања I*, Београд 1971.
- Милка Љубичић, Милан Буњац, *Покољ Срба у глинској православној цркви*, Глина 1995.
- Симо Брдар, *Црни уплетњак*, Бања Лука - Козарска Дубица 1997.
- Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, друго издање, Музеј жртва геноцида, Београд 2011.
- Борко Арсенић, Ђуро Милиновић, *Пламен под Козаром*, Сарајево 1969.
- Dr Dušan Lukač, *Ustanak u Bosanskoj krajini*, Beograd 1967.

Mirko Dimić

The first mass crime of the Ustaše against the Serbs in Bosanska Dubica

The beginning of the persecution of the Serb population by the Independent State of Croatia and the Ustaše in the District of Bosanska Dubica in 1941. had a following order: takeover of power, enforcement of compulsory labor, arrests, robberies, individual and mass executions. This kind of treatment imposed by the authorities lead to a mass uprising. The armed struggle of the Serb people in turn inspired even more intensive crimes by the Ustaše, and this lasted until the end of the war in 1945. This paper attempts to demonstrate the first mass arrests and the crimes committed throughout April to mid August 1941 on the territory of the District of Bosanska Dubica.